

Az eszköz nélküli halászat és rákászat emlékei és utolsó gyakorlói a Kárpát-medence néhány vidékén

Löki Viktor

HUN-REN Ökológiai Kutatóközpont, Vízi Ökológiai Intézet, Vizes Élőhelyek
Funkcionális Ökológiai Kutatócsoport, 4026 Debrecen, Bem tér 18/C

E-mail: loki.viktor@ecolres.hu

Összefoglaló: Az eszköz nélküli halászathoz és rákászathoz köthető hagyományos ökológiai tudás egyes szegmensei élelemszerző, de rekreációs céllal is a világ számos táján napjainkig fennmaradtak. A jelenséget a néprajzi irodalomnak köszönhetően a Kárpát-medencében is közel két évszázadon keresztül viszonylagos alapossgal dokumentálták. Mivel a tevékenységet közvetlen lehetővé tevő, a természettel szoros közelségben élő gazdálkodó életmód egészen az 1970-es vagy a 1980-as évek végéig, vagy helyenként akár tovább is gyakorolva volt, így az eszköz nélküli halászat egy spontán megfigyelése után feltételeztem, hogy a témakörhöz kapcsolódó ismeretek legalább egy része túlélte a modernizációt, és máig fennmaradt a régióban. Munkám során ennek megfelelően szerettem volna találni még legalább néhány olyan személyt, aki gyakorolta vagy napjainkban is gyakorolja az eszköz nélküli halászatot és rákászatot a régiókban, valamint képes a tevékenység módszertani részleteiről, természetvédelmi vonatkozásairól és kulturális háttéréről is beszámolni. 2022 augusztusában ennek érdekében a romániai Sóvidék környékén kerestem fel és szólítottam meg interjúkészítés szándékával a téma ismerőit, 2022 augusztusa és decembere között Magyarországon ezt kiegészítettem az Északi-középhegységre és a Felső-Tisza vidékére koncentrált online megkeresésekkel, végül 2023 augusztusában a szerbiai Vajdaság nyugat-bácskai körzetében, illetve a horvátországi Drávaszög keleti részén kutattam az eszköz nélküli halászat és rákászat gyakorlói után. A meglátogatott négy országban összesen tizenhat személyt találtam, aki beszélgetést tudott fenntartani a témában, közülük tizenegy személlyel tudtam rögzített interjút készíteni. Az interjúalanyok a hagyományosan ismert öt eszköz nélküli halászati módszer közül négyről számoltak be. A beszélgetések során összesen nyolc halfaj vagy taxon eszköz nélküli halászata merült fel, a résztvevők ezenkívül az eszköz nélküli rákászat módszertanához is tudtak szórványos adalékokkal szolgálni. Mindezek alapján úgy tűnik, az eszköz nélküli halászat és rákászat egyes ismeretei minden régi és új tiltás, valamint életmódbeli változás ellenére is máig élnek a tájban. A tevékenység az interjúk alapján kulturálisan szabályozott és fenntartható gyakorlattal rendelkezik, mely nem járt és ma sem jár jelentős hal- vagy rákállomány-csökkenéssel, vagy populációk kipusztulásával, illetve legtöbbször mentes a megszaladási jelenségektől, mely alól csak a kevés invazív módszer alkalmazása, vagy néhány eszköz nélküli halász alkalmi mohó attitűdje jelenthet kivételt.

Kulcsszavak: Erdély, etnobiológia, halászat, hagyományos ökológiai tudás, Drávaszög, Vajdaság

Bevezetés

Eszköz nélküli halászat és rákászat a világon

Az emberiség történetében az eszköz nélkül történő élelmiszergyűjtés a legősibb gyakorlatok, és mára egyben rekreációs elfoglaltságok közé is tartozik a világon. Az eszköz nélkül végzett tevékenységek közé tartozik világszerte a pusztá kézzel végzett halászat és rákászat is, amelyhez köthető hagyományos ismeretek egy része úgy tűnik, a világ néhány részén túlélte a modernizációt is. Az eszköz nélküli halászatot és rákászatot így élelmiszerszerzés céljából, de szórakozásból is világszerte máig üzik, ennek megfelelően rengeteg tengerparton, illetve helyenként édesvízi élőhelyeken is jellemző a tevékenység a természetben élő emberek, de a turisták részéről is.

Az eszköz nélküli halászathoz és rákászathoz köthető hagyományos ökológiai tudás („*traditional ecological knowledge*”, TEK, vö: Berkes 2017) egyes szegmensei annak ellenére maradtak fent helyenként napjainkig, hogy a tevékenység sokszor rendkívüli türelmet igényel, és nem a legegyszerűbb élelemszerző tevékenységek közé tartozik a világon. Gabriel és munkatársai (2008) szerint amellett, hogy az eszköz nélküli rákászat ugyan könnyebb, mint a halászat, a rákászathoz is sokszor rendkívüli türelem, helyismeret és fajismeret szükséges: ennek megfelelően az eszköz nélküli halászat jóval ritkább világszerte, mint a kagylók, csigák, tüskésbőrűek, stb. eszköz nélküli gyűjtése, azon egyszerű okból kifolyólag, hogy a legtöbb hal gyorsabb, mint a sok másik, élelemként is gyűjthető állatcsoport. Az említett szerzők hagyományosan eszköz nélkül halászó népek között említik a tasmánokat, melyek legalább néhány halfajt pusztá kézzel fogtak meg, illetve az új-zélandi maorikat, akik a forrásaik szerint szintén eszköz nélkül halásztak angolnát (Best 1977). Gabriel és munkatársai (2008) ezenkívül azt is említik, hogy Afrikában egy nigériai ünnep során az Argungu folyóban halfogó verseny folyik halászok között, mely eszköz nélküli halászattal kezdődik, és melynek győztese az első ember, aki pusztá kézzel elkap egy halat a folyóban. A vélhetően legősibb halfogási módszer nemcsak trópusi területeken, hanem jóval északra is jellemző: a források szerint például Grönlandon az inuitok, vagy a Kuril-szigeteken az ajnuk is hagyományosan eszköz nélkül fogtak lazacot. Conrad (1905) több mint egy évszázaddal ezelőtt angolszász területeken ezt a módszert „csiklandozásnak” (vö: *tickling*) hívta, mely során a halász vízben állva, kezét a víz alatt tartva nagyon lassan próbálja megközelíteni a lazacot vagy a pisztrángot. Amikor eléri a halat, kezét a hasa alatt végigvezetve, hüvelyk- és középső ujját használva megmarkolja a kopolytút, és kihajítja a halat a partra. A szerző szerint minél nagyobb a hal, annál nagyobb az esély a kudarccra. Az északi régiók mellett a mérsékelt égövre is számos helyen jellemző volt a technika: Gunda (1979)

szerint mindezekon kívül a módszer „*elterjedt a horvátoknál, fehéroroszoknál, ukránoknál, lappoknál, észteknél is. Ósiségére utal, hogy már a babilóniaiak is felzavarták a vizet, és a halakat kézzel fogták*”.

Gabriel és munkatársai (2008) szerint a halászathoz hasonlóan az eszköz nélküli rákászat is az emberiség legősibb élelemszerző tevékenységei közé tartozik. Főleg árapály esetén világszerte szinte minden homokos tengerparton kézzel ki lehet ásni kisebb-nagyobb tengeri rákokat a homokból, esetleg el lehet őket kapni a sziklákon, melyet a hagyományos és helyi közösségek mellett egyes turisták szórakozásból is máig előszeretettel művelnek. Mindemellett nemcsak tengeri, hanem édesvízi rákokat is gyűjtöttek, gyűjtenek világszerte: a vietnámi rizsföldeken például míg „... *a férfiak hatalmas rugalmas rudakra feszített hálókkaal halásznak, az asszonyok feladata a rákászás. Kézzel kutatják végig a mélyedéseket, a rögök alját: itt lapul a sok apró kerek rák*” (Rádai 1961). Bell és munkatársai (1994) szerint az óceániai Polinéziában, a Tonga-szigeteken a homárféléket elsődlegesen egy kaptár alakú cserépedényben fogták, csalinak használt tüskésbőrűek és cserepeshéjúak segítségével, de ezenkívül sötét, csillag nélküli éjszakákon, dagály idején szigonnyal és puszta kézzel is zsákmányoltak homárt. A jelenség az eszköz nélküli halászathoz hasonlóan a glóbusz északi területein is előfordul: Gunda (1979) említi Lehtonen és Juhani 1975-ös munkájának ismertetése során, hogy Dél-Finnországban elsősorban eszközökkel, de alkalmanként eszköz nélkül is rákásztak. Az eszköz nélküli rákászatot később szintén említi a régióból Jussila és Mannonen (2004), akik szerint Finnországban a folyami rákot elsősorban csapdákkal fogták, ám az országban további hagyományos technikák közé tartozik a kézi emelőhálóval, etetőkosárral, de a puszta kézzel történő rákfogás is.

Eszköz nélküli halászat a Kárpát-medencében

Az eszköz nélküli halászatot a világ más tájaihoz hasonlóan már akár évezredek óta gyakorolhatták a Kárpát-medence területén is, ennek megfelelően néhány jellemzően eszköz nélkül is fogható hal halászata a gazdag magyar néprajzi irodalomnak köszönhetően egész Kárpát-medence-szerte jól dokumentált. A történelmi Magyarországon való eszköz nélküli halászati módszerek egyik legteljesebb és legátfogóbb dokumentálását Gunda (1966) tanulmányában, míg (véltetően legutóbb) aktualizált változatát Szilágyi (1981) dolgozatában olvashatjuk. Szilágyi a feldolgozott néprajzi közlések és saját megfigyelései alapján az eszköz nélküli halászatnak öt alapvető módszerét különíti el:

1) a patakokban, folyók partközeiben (a parti lyukakban) mozdulatlanul pihenő halak simogatását-kitapogatását (melyre a tanulmány további részében a bevezetőben taglalt angolszász elnevezés hasonlósága okán, illetve hogy

egyértelműen elkülönítsem a tapogató nevű eszköztől, „simogatás” néven hivatkozom);

2) sekély és nádas tavakban a nyári melegben bágyadtan elfekvő hal hasonló módszerű fogását;

3) a pocsolyává lepadt kis vizekben, kiöntésekben az iszap szándékos felkavarása miatt bénultan a felszínre vetődő halak megragadását (haltaposás);

4) a patakokban a halak üzésével összekapcsolt fogást, melyet az egymás mellett vízben ülő, így a medret elzáró több halfogó közösen végez (eleven cége);

5) a patakok elgátolása, vizének ázott mellékmederbe terelése után az eredeti mederben „szárazon” maradó halak összeszedését (dugás).

Gunda (1979) szerint „*a Duna, Tisza mentén mozdulatlanul a vízben sütkérező csukát, a Székelyföldön a kövek alatt meghúzódó pisztrángot, a Körösök vidékén a ,halfészek-ben’ tömörülő nagyobb halakat az ügyes halász kézzel, legtöbbször a kopolyújánál megragadva fogja meg*”. Habár itt a szerző három példát is hoz, a további források alapján úgy tűnik, az elmúlt két évszázadban az egyik leggyakrabban és legrészletesebben dokumentált eszköz nélkül fogott hal a sebes pisztráng (*Salmo trutta fario* L. 1758) volt. Schmidl (1863) a témában az elsők között publikált arról, hogy „*a Bihar-hegység patakjaiban kézzel emelik ki a pisztrángot a kövek alatti rejtkehelyéről. Egy legény kora reggeltől délutánig nem kevesebb mint hetven pisztrángot fogott*”. A Mócvidékről a rekesztő halászat egy kezdetleges módját még szintén a 19. század végén Moldován (1895) mutatta be. Ő elsősorban a mőcokat és az Erdélyi-érchegység mokányait tanulmányozta, de szintén többször említette azt is tanulmányában, hogy a helyi románok kézzel fogták a pisztrángot. A leírás szerint a mőcok „*néhol a vizet az egész patakon vagy folyón át itt-ott egymás mellé rakott kavicsokkal megduzzasztják, úgy, hogy a hal felfelé úszni nem képes, az ilyen kőgátak alá sok pisztráng húzza meg magát, mikor aztán egyenként kezével kiszedegeti őket*”. Deseő (1901) szerint Ó-Ruzsinban, a mai Szlovákiában egy halász „*ahol szép példányokat látott, egyszerűen bement a patakba, s pusztá kézzel, a kövek között és alatt úgy sarokba szorította a halat, hogy egész zsákot töltött meg velők*”. Antipa (1916) szerint a moldvai szerzetesek is kézzel fogják a pisztrángot és a márnát. Természetesen a jelenség nem csak a Délkeleti-Kárpátokra korlátozódott: Moszyński K. (1929) szerint „*a kézzel való halfogás napjainkban itt-ott minden szláv népnél előfordul. Egészen általános pisztrángot fogni kézzel a hegyi patakokban. Különösen ivás idején a vegetációban gazdag vizekben, a kövek alatt, a parti mélyedésekben fogják kézzel a halakat*”. Inczefi (1944) egy primitív eszközhasználat utáni kézzel történő halgyűjtésről számol be: „*Havasgáld környékén a pisztrángozás sajátos módja ismeretes: a patakból kiálló terjedelmes lapos kövekre nagy erővel rádobnak egy-egy nehezebb követ. A kő alatt lapuló halak a dobás erejétől*

megsérülnek, az iszapba nyomódnak, elkábulnak, és kézzel összeszedhetők. Alkalmos helyen a dobás után 3-4 pisztrángot is kihúz a halász. Ezt a halfogási eljárást ismerjük Naszód környékéről is”. Gunda (1966) kutatásai alapján Erdély nyugati hegyvidékének román lakosságánál „a folyók és a patakok gyorsjárású és sekélyebb felső folyásánál a szigonyos és kézzel való halászat terjedt el. A kövek alatt meglapuló pisztrángot kézzel könnyen megfoghatják”. A Draganpatak völgyében hasonló a halászati módok elterjedése. „Az eredettől lefelé Lunkáig a szigonyozás szokásos, de a kövek alatt meglapuló pisztrángot kézzel is megfogják.” A szerző szerint viszont lényeges, hogy „a véletlen alkalmaknak azonban nem volna néprajzi jelentősége, ha maguk a halfogók nem tartanák számon rendszeresen visszatérő lehetőségként, viszonylag eredményes fogási módként az eszköz nélküli halászatot. Az olyan halászok, természetesen, akiknek nincsenek halászeszközeik, ki tudják egészíteni az „elemi ismereteket” egyéb speciális megfigyelésekkel, s folytonos gyakorlással tökéletessé tudják fejleszteni az egyszerű módszert”. Udvari és Viga (1999) Sztripszky Hiador ruszin származású magyar néprajzkutató, irodalomtörténész örökségének feldolgozásában említik, miszerint a szerző gyűjtése alapján Máramarosban „éjjel fokla fényénél fogják meg kézzel a halat”. Már a 21. században említi Ujváry (2002), hogy Gömörben a Turóc-patak mentén néhány évtizeddel azelőtt „a vízapadás jelentette a nagy halfogási alkalmat. Puszta kézzel meg lehetett fogni a leapadt ártereken a kövek, gyökerek között megbúvó halakat.” Külön kiemeli a pisztráng jelentőségét, de már a pisztrángfogáshoz tartozó újkori tilalmat is: „a kisparasztok bérleti jogot kaphattak bizonyos, meghatározott folyószakaszra. Nem mindenki jutott ilyen joghoz, amely kiszabott beszolgáltatásra kötelezte a halászt. Ezért sokan halásztak titokban, annak ellenére, hogy börtönbüntetés járt érte: mert a szegény embert rávitte a kényszer. Többen is elmondták, hogy egy gyerek sétált, örködött a patak mentén, míg az apa kezdetleges módon, puszta kézzel vagy halászbottal halászott. Különösen jó fogás ígérkezett mindig a hegyi, köves bányapataokban.”

Az eddig említett, többnyire inkább kíméletesnek és fenntarthatónak ítéltető gyakorlatok mellett akadtak drasztikusabb előkészületek, melyek ugyan megkönnyítették az eszköz nélküli halászatot, de az élőhelyet radikálisan megváltoztatták, vagy csak egyszerűen annyira eredményesek voltak, hogy esetenként az élőhely túlhalászatához vezettek. Az egyik módszer szerint akár kisebb csoportok összehangoltan is tudtak eszköz nélkül halászni: az „eleven cége” (régiesen czége) során a patak egy szakaszán, vagy egy-egy lerekesztett medencében közösen úzták a résztvevők a halat. Sztripszky (1902) beszámolója szerint ilyenkor „megindulnak a vízben a dorongokkal fölszerelt férfiak alá-felé, végig dőfölvé-paskolva ... a leriasztott haltömeg pedig lassan húzódik vissza fölfelé, bele egyenest az őket előbb lezavart férfiak ölébe, hol puszta kézzel fogják ki

őket”. Gunda szerint a módszer nem csak Székelyföldön volt ismert: „*Göcsejben a vizet felzavarják, s a halászok egymással szemközt – a patakot keresztben elzárva – megfelelő távolságban leülnek a sekély vízbe, s csúszva közelednek egymás felé. Közben a kezük ügyébe eső halakat kikapkodják a vízből*” (Ortutay 1979). Ecsedi (1933) szerint egy másik módszer volt a haltaposás, ami kisebb, elsősorban a nyári melegben leapadt vizekben történt. Ilyenkor „*a szegény ember ... szerszámát félreteszi, és embereivel vagy családjával elkezd járni, tapodni a kotút. Taposás által a víz a sárba vesz, a hal pedig nem tudván oxigénhez jutni, kínosan vergődik a sár tetején. Elúszni nem tud, mert még a gödrökben is alig van annyi víz, hogy a hal testét elfedje. A lyukakban vergődő halakat zsákra hánnyák, és így viszik a kunyhóhoz, ahol megmossák, és így kerül a piacra.*” A harmadik invazív módszer az élőhely drasztikus átalakításához vezetett egy rekesztőhalászati mód alkalmazásával, a patak elterelésével, melyet Herman (1887) „dugának vagy dugásnak” hívott, később Sztripszky (1902) azonban korrigált kizárólag „dugásra”, a duga Sztripszky szerint ugyanis „*havasokban a víznek a tőkék leereszthetése végett való felduzzasztását jelenti*”. Deseő a 20. század elején (1901) így számolt be elsőként erről a módszerről Ó-Ruzsinból, mely az egykori Sáros vármegye, így a mai Szlovákia része: „*a patakot egyik alkalmas helyen kövekkel, gazzal úgy eltorlaszoltuk, hogy ott nagyobb pisztráng át nem bújhatott. Azután e hely felett vagy 20 méternyire a pataknak új medret kezdtünk ásni, melyet jóval az eltorlaszolás alatt vezettünk ismét vissza a patakba. 5 órai munkánkba került az új meder elkészítése s a víznek ebbe való kiterelése. Göbbenőnkből a víz csakhamar leszaladt, s a szárazra került pisztrángok hamarosan zsákba kerültek.*”

Fontos megemlíteni, hogy az eszköz nélküli halászat nemcsak a néprajzi szakirodalomban bukkan fel, hanem (többek között) szépprózában is megírták már a jelenséget egyes szerzők, köztük Wass Albert is. A Funtineli boszorkány c. regényében feltűnő Birtalan bácsi karakterét minden bizonnyal a székely havasok szívós hegyi embereiről mintázta: a könyvben a karakter télen halászott, mely kísértetiesen hasonlít a néprajzi források módszertani elbeszéléseire. A történet szerint Birtalan bácsi először tüzet tett a jégre, majd „*levetette a ködmönét, s karján föltúrta az inget hónaljig. ... Aztán lassan, óvatosan alányúlt a lyukon át a vízbe. ... Kihúzta a karját a vízből, s kezében ott ficánkolt egy jókora hal. ... Aztán újra alányúlt a vízbe, s újra kihúzott egy halat. A hatodiknál végül is abbahagyta, fölemelkedett, s hidegtől vörösre csípett karjáról lerázta a vizet.*” A módszer részleteiről így nyilatkozott a történetben: „*vigyázva érintsd meg ... simogasd végig a hátát a feje irányába, s amikor elérsz a kopoltyújához, markolj belé gyorsan. A víz is sűrölja ilyenkor a hátát falevével, kicsi ágakkal, jégdarabokkal, ami benne úszik. Tégy úgy, mintha egy darab fa lenne a te kezed is, élettelen, mintha csak a víz sodorná azt is, akár egy ágot vagy falevelet.*” Kászoni (2008)

szerint Wass Albert meséje mellett a Sóvidék környékén személyesen is érdekelt Áprily Lajosról kevesen tudják, hogy „*nagyszerű horgász volt, erre ma is így emlékeznek az öreg parajdiak*”. A költőt „*Fábián Pongrácz avatta be az erdő és a pisztrángfogás minden titkába: kézzel, horoggal, vízeltereléssel, a padmaly (part) alatti markászás minden fortélyába. ... Csak a nagyobbakat fogta meg (főleg kézzel, vagy nagy horoggal, gilisztával, vagy más hasonlóval), mindig néhány darabot (ha a költő vendége volt, reggelire), mert akkor csak ennyi illett.*”

A pisztrángot az említett módszerek mellett a Kárpátokban sokszor ugyan eszköz nélkül, de bizonyos mérgező növények közbenjárásával fogták meg, mely természetesen igényelte az ott élő népek széles körű botanikai ismereteit is. Herman (1887) tanulmánya szerint Erdélyben még a 19. század közepén is általános volt a pisztrángok mérgekkel való bódítás utáni kézzel történő halászata. A székelyek főleg *méregfűvel (Euphorbia spp.)* fogtak pisztrángot: „*a patakok vizében álló köveken a növényt egy kisebb kővel addig zúzzák, míg a víz annyira telítődik a méreggel, hogy a pisztráng apraja-nagyja elkábul*”. Györffy (1934) szerint „*A mérgező és robbantó halászatot itt-ott, kisebb hegyi patakokon úzik ... Gyakori halméreg a kutyatejfű (Euphorbia). Ezt kövek között összezúzzák s a vízbe dobálják. A hal elkábul tőle.*” Gunda (1966) egy nemzedékkel később számos irodalmi adatot és saját megfigyelést is közölt az erdélyi halak, köztük a pisztrángok mérgező növényekkel történő elbódításáról, és utána eszköz nélküli begyűjtéséről. A szerző Herman adataihoz hasonlóan beszámol a kutyatejfélék általános használatáról, valamint gyűjtései alapján egyéb növényeket, elsősorban az ökörfarkkóró-fajokat (*Verbascum spp.*), illetve a foltos bürköt használták célzottan a pisztrángok mérgezéséhez. „*A Verbascum-félék mérgére a magyar paraszthalászok szerint legérzékenyebb a pisztráng.*” Foltos bürk (*Conium maculatum L.*) esetén Alsójáráról gyűjtötte a szerző, miszerint „*az alsójáraiak szerint a pisztráng rendkívül érzékeny erre a mérgező növényre*”. Gyűjtései alapján ezenkívül a mérgező halászat „*... kapcsolatban van az évszakokkal is. Leginkább tavasszal, nyár elején gyakorolják, amikor a használt növények még nedvdúsak. A borévi románok szerint ősz felé már nem lehet Euphorbia-félékkel halászni, mert elszáradt a nedvük.*” Sztripszky (1902) megfigyelései szerint a mérgező halászat mellett „*a pisztrángot tüzesített kövek vízbe dobálásával is szokták fogni; mihelyt vízbe esik a tüzesített kő, kipattognak a fűbe a pisztrángok (E.-Oláhfalu.)*”, melyeket ezután szintén kézzel fogták meg a helyiek.

Eszköz nélküli rákászat a Kárpát-medencében

A rákászat annak idején sok halásznak és pákásznak biztosított Kárpát-medence szerte megélhetést vagy keresetkiegészítést. A rákfogást „*rókászás*”-nak nevezte a nép, a szegény ember pedig eszköz nélkül rákászott három őshonos

fajunkra, elsősorban a folyami (*Astacus astacus* L. 1758) és kecskerákra (*Astacus leptodactylus* Eschscholtz, 1823), de a kövi rákra (*Austroptamobius torrentium* Schrank, 1803) is. A hagyományos, eszköz nélküli rákászat egyik első dokumentálója a régióban Herman (1887) volt. Beszámolója szerint Magyarországon „*a forrásterületek kisebb patakjaiban a legősibb mód szerint rákásznak, ti. meglábolva a vizet, kézzel tapogatják ki a rákot a kövek alatt, gyökerek között és a part lyukaiban*”. Jankó (1902) szerint a Balaton mentén a rákot „*fogták este, nád lángjánál, szabad kézzel, fogták ráccsal, meg nádra húzott kecskebőrrel*”. Gönczi (1911) megítélése szerint „*a halászathoz számítjuk a rákászást is, mely vagy pusztá kézzel, vagy csalétekkel történik. A rákászó egyik kezével a lyukba nyúl, úgy, hogy keze a lyuk felső felületét éri, tenyerét a rák hátára nyomja, s kihúzza. Alulról azért nem foghatja meg, mert megcsípné.*” Ecsedi Herman után majd fél évszázaddal (1933) később így ír a rákászatról: „*a Berettyó, Kraszna, Túr folyókba begázol a magyar. Kezével mélyen benyúl a padmalyok alá vagy odukba, jól magkaparássza, ha akad kezébe rák, kiveszi. Oda sem néz neki, ha egy rák ollójával a kezét megcsípi*”. A megélhetési rákászok mellett már ekkor is volt, aki kedvtelésből üzte elsősorban a tevékenységet, erről így ír vitéz gróf Haller Alfred a Pesti Hírlap Vasárnapja c. napilapban (1934): „*csak kevesen merik megkockáztatni, hogy pusztá kézzel utánanyúljanak a lyukban fejező ráknak, mert erős ollóival harciasan védekeznek ám ökelme a betolakodó idegennel szemben. Ha elkapta valakinek az ujját, azt alaposan megnyomorgatja s jó időre elveszi a kedvét az ilyenfajta rákászattól. ... Szép sportot ad a rák, midőn a szűk s a mintegy fél méter hosszú lyukban nekitámad az ember kezének. Néha csak hosszú küszködés után lehet előkotorni, kihozni onnan, néha azonban ő marad felül a küzdelemben s összecsípi acélos ollójával a betolakodókat. Én, ha csak tehettem, pusztá kézzel, cigánymódra rákásztam. S mert mindig szerfölött hiányos toalettnben evickéltem fel-alá a vízben, a társaságunkban levő fiatalabb hölgyek megbotránkozását így jó egynéhányszor magamra vontam. A rák cigányos fogása igazi élvezet. Én világeletemben untam az órákig tartó leselkedést, vízpartján való szótlan üldögélést s úgy ahogy jött, pusztá kézzel összefogdostam a patakok rákjait.*” Már az ezredfordulóhoz közelítve Lábadi (1987) is beszámolt róla, miszerint a 19. század közepén a Drávaszögben (az egykori Baranya vármegye délkeleti része) „*ősi módon kézzel is fogták a rákot felnőttek és gyerekek is. Az áttetsző, sekély vízben könnyen észre lehetett venni a nem túl ügyes rákokat*”.

Anyag és módszer

2011. 08. 26-án Romániában, Székelyvarság szórványtelepülés Kopjáskert részén rákászni mentünk a Kopjás-patakra évtizedes szállásadónk fiával, az akkor 12 éves ifj. Pál Mártonnal. Rákászat közben a patak egyik medencéjében Márton talált egy

pisztrángot, melyet eszköz nélkül, mégis rutinszerűen, a medence lerekesztésével, és utána a hal úzásával fogott meg, mindössze 15-20 perc alatt (1. ábra).

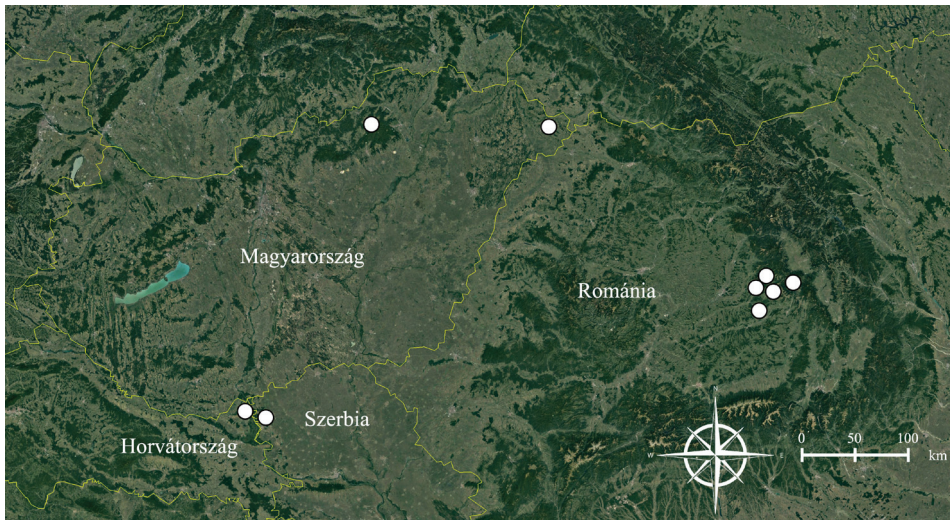

1. ábra: A: Ifj. Pál Márton eszköz nélküli halászat közben, a székelyvarsági Kopjás-patakban. B: A pisztráng a gyorsan lerekesztett medencében nagyobb kövek alatt keresett magának ideiglenes menedéket mindaddig, amíg Márton némi keresgélés után fel nem fordította a hal menedékéül szolgáló követ. C: Miután némi türelemjáték után két kézzel megfogta a pisztrángot, azonnal kidobta egy fenyőfa alá, és ott ölte csak meg, majd hazavitte vacsorára. D: A rákokat, és a halat is, elemlámpa segítségével kerestük. E: A folyami rákok a pisztránggal ellentétben nem bújtak el az elemlámpa fényére, sokkal könnyebben és gyorsabban lehetett őket elkapni. F: A rákokat vödörbe gyűjtöttük, majd az este végén visszaengedtük őket a patakba.

Az este eseményeinek megörökítése után több mint egy évtizeddel jutottam a felismerésre, miszerint az eszköz nélküli halászat és rákászat vélhetően egyik utolsó gyakorlójával találkoztam Erdélyben. Tizenegy évvel később ezért felkerestem Székelyvarságban Mártont, és elsőként az ő édesapjával, idősebb Pál Mártonnal készítettem egy interjút a témában, 2022 augusztusában. Mivel feltételeztem, hogy a környéken más is gyakorolhatta, esetleg napjainkban is gyakorolhatja a módszert, 2022 augusztusában a romániai Sóvidék környékén 32 további személyt kerestem fel az illető ajánlása (hólabdamódszer, összesen kilenc személy) után, vagy szólítottam meg spontán (23 személy) a témában való interjúkészítés szándékával. 2022 augusztusa és decembere között Magyarországon az Északi-középhegységre és a Felső-Tisza vidékére koncentrált online megkereséseket végeztem, ahol elsősorban halászegyesületek, illetve nemzeti parkban dolgozó személyek ajánlása nyomán igyekeztem a természetet és a helyi vizeket jól ismerő új interjúalanyokat találni. Végül kutatásaimat 2023 augusztusában kiegészítettem a szerbiai Vajdaság nyugat-bácskai körzetében, illetve a horvátországi Drávaszög keleti részén is, ahol szintén a téma ismerői után kutattam, itt egyetlen személy kezdeti ajánlása után kizárólag hólabdamódszerrel (2. ábra). Munkám során célom volt, hogy

1) találjak még legalább néhány olyan embert, aki gyakorolta vagy gyakorolja az eszköz nélküli halászatot és rákászatot a Kárpát-medencében;

2) az interjúk segítségével alaposabban megismerjem a nevezett tevékenységek módszertanát, azon belül is lehetőség szerint annak egzaktabb, ismételhető részleteit;

2. ábra: Az interjúkészítés helyszínei a négy meglátogatott országban (lásd részletesen az 1. táblázatban).

3) jobban megértsem a tevékenység természetvédelmi vonatkozásait; és hogy
4) lehetőség szerint néhány adalékot gyűjtsék az eszköz nélküli halászat és rákászat kulturális háttéréről is.

Az online megkeresésekből (n=10+) kettő volt eredményes. Az online vagy személyesen felkeresett összesen több mint negyven személyből tizenhat személy tudott részletes beszélgetést fenntartani a témában, közülük tizenegy interjúalannyal tudtam rögzített interjút készíteni. A félig strukturált interjúk (Newing 2010) magyarul készültek, a legrövidebb interjú 12 perc, míg a leghosszabb 51 perc volt, összesen 5 óra 13 perc terjedelmében. A hangfelvételekből részben az Alrite beszédfelismerő alkalmazás segítségével, részben pedig nélküle nyers leiratokat készítettem, a leiratok pedig technikai szerkesztésen estek át, terjedelmük így végül 19 oldal lett. Az átiratokat és információtartalmukat ezután manuálisan elemeztem, és csoportosítottam résztémájuk szerint.

Eredmények és megvitatásuk

Az interjúk során említett módszerek típusai, és az eszköz nélkül fogott halfajok
A Szilágyi (1981) által említett öt módszerből az interjúalanyok összesen négyről számoltak be halak eszköz nélküli halászata kapcsán, egyedül a taposást nem említették. Két interjúalany csak a rákászást, öt interjúalany csak az eszköz nélküli halászatot, míg négy interjúalany mindkettőt említette az interjú során. A beszélgetések során az alábbi eszköz nélkül halászható halfajok kerültek elő: sebes pisztráng (5 említés), ezüstkárász vagy egyéb *kárászok* (*Carassius gibelio* Bloch, 1782, *Carassius* spp., 4), ponty (*Cyprinus carpio* L. 1758, 3), süllő (*Sander lucioperca* L. 1758, 3) csuka (*Esox lucius* L. 1758, 2), *kopsa/kopsik* (botos kölönte, *Cottus gobio* L. 1758, 2), *zsemlehal* (Petényi márna, *Barbus peloponnesius* Valenciennes a Cuvier & Valenciennes, 1842, 1), illetve a paduc (*Chondrostoma nasus* L. 1758, 1). A résztvevők a rákok közül csak a folyami rákot (*A. astacus*) nevezték meg (Túristvándi, Székelyvarság, Parajd), vagy egyszerűen csak „rák”-ként hivatkoztak rá (Szentábrahám, Siklód, Bácskertes). Az eszköz nélküli halászat mellett szórványosan egyéb hagyományos eszközökkel való halászatról is beszámoltak az interjúalanyok, egész pontosan a húzóháló (2 említés) a tapogató (3 említés), és az emelőháló (5 említés) használatáról (lásd részletesen az 1. táblázatban), de az ezekkel kapcsolatos tematikus információgyűjtés már nem szerepelt jelen tanulmány célkitűzései között.

1. táblázat: Az interjúk helyszínei, az azok során említett módszerek, az eszköz nélkül fogott halak, és az említett egyéb hagyományos halászati eszközök.

Ország	Helyszín	Vízfolyás	Egyéb eszköz nélkül fogott hal	Említett módszerek Szilágyi (1981) munkája alapján	Említett egyéb hagyományos halászati eszköz	Eszköz nélküli rákászat
Horvátország	Kiskőszeg	Duna ártér	süllő, ponty	simogatás	húzóháló	-
Magyarország	Túristvándi	Öreg-túr	csuka, kárászok	elfekvő halfogás	tapogató, emelőháló	Igen
Magyarország	Szilvásvárad	Szalajka-patak, Szilvás-patak	pisztráng	simogatás	tapogató	-
Románia	Székelyvarság	Kopjás-patak, Nagykút-patak	pisztráng, kopsa (botos kölönte)	simogatás, halak üzése	emelőháló	Igen
Románia	Korond	Alsópálpataka és Miklóspatak (Észak vize)	pisztráng, kopsik (botos kölönte), kárászok	simogatás, halak üzése, dugás	emelőháló	-
Románia	Parajd	Tekeres-patak, Sárverés-patak	pisztráng, zsemlehal (Petényi márna), paduc	simogatás, halak üzése	-	Igen
Románia	Szentábrahám	Gagy-patak	pisztráng	simogatás	-	Igen
Románia	Siklód	Siklód-patak	-	-	-	Igen
Szerbia	Bácskertes	Duna ártér	ezüstkárász, süllő	simogatás	húzóháló, emelőháló, tapogató	-
Szerbia	Bácskertes	Sárkányos-Duna	ezüstkárász, süllő, ponty, csuka	simogatás, halak üzése	emelőháló	Igen
Szerbia	Bácskertes	Duna ártér	ponty	simogatás	-	-

Az eszköz nélküli halászatra alkalmas évszakok, napszakok, és az interjúalanyok életkorának jelentősége

Úgy tűnik, habár egész évben volt rá lehetőség („akármikor lehet fogni, ejsze benne vannak” – Székelyvárság), az interjúalanyok eszköz nélkül is elsősorban tavasszal és nyáron halásztak, amikortól kellemesebbé vált a víz hőmérséklete: „májustól nyár végéig csináltuk” (Parajd); „májusban is el lehet kezdeni, ha úgy van, ez a halászás nagyon függ attól, hogy hogy megy ki a tél.” (Székelyvárság); „mikor a vízben nem fázol. Június, július, augusztus” (Korond); „inkább tavasztól, nyáron át. Mikor ilyen strandidő volt, és be lehetett menni a patakba” (Szilvásvárad); nyáron csináltuk inkább (Bácskertes). Kellemes idő esetén ősszel is lehetett halászatra példa: „esetleg ősszel még csináltuk, amikor a zsemlehal is ment” (Parajd); „ősszel a leglassúbbak, ahogy hűl le a levegő” (Székelyvárság). Télen ugyan szintén megvolt halászatra a lehetőség, de vélhetően a hideg idő miatt nem volt túl gyakori tevékenység: „a téli patakba is be lehet állni kitapogatni, csak az nem kellemes” (Székelyvárság); „tavasztól tavaszig, egész évben lehet, ha bírod” (Bácskertes); „volt egy év, hogy télen fogtuk az ezüstkárászokat” (Bácskertes). A halakat volt, hogy nappal fogták: „délután mentünk legtöbbször” (Székelyvárság); „délelőtt is mentünk, délután is, volt, hogy egész nap a patakban álltunk” (Korond), „főleg a legnagyobb melegben. Amikor fürödtünk” (Bácskertes); „mikor vége volt a munkaidőnek, nyáron”. (Bácskertes); „akkor mentünk, amikor volt napközben szabadidőnk. A hal az ott van reggel, délben, este” (Bácskertes). Halásztak ezenkívül este, és éjjel is: „esténként is volt, hogy elmentünk. Ekkor könnyebb volt a lámpafénnyel. Este lelassultak, lámpafénnyel megmaradnak a halak.” (Székelyvárság); „A komám öregapja éjszaka is volt, tudta, hogy hol telelnek a pontyok a sekély vízben. Éjszaka lámpával ment, és kivágott egy nagyobb léket. Aztán hol szákkal, hol szák nélkül, kézzel fogta a halat a jég alól” (Bácskertes). A legmelegebb nyári napok közepén az egyik interjúalany szerint kisebb volt a siker: „napközben nem megy a hal, mert meleg van, vagy délelőtt halásztunk, vagy estefelé” (Parajd).

Közös vonása volt az interjúalanyok elbeszéléseinek, hogy elsősorban gyermekkoruk emlékeit citálták az interjúk során: „nyolcan voltunk testvérek, és velük, vagy nagyapámmal, apámmal, bátyámmal mentünk a patakra.” (Korond); „12-14 éves lehettem, mikor elkezdtem” (Székelyvárság); „gyerekként egy fél napot is a patakban álltunk” (Parajd); „iskolából jöttünk haza, aztán ott passzióztunk [a patakban]” (Túristvándi); „kézzel már felnőtt embereket az én időmben nem láttam fogni. Gyerekek, kamaszok csinálták, nagykorú emberek már nem nagyon, vagy már ritkaság volt. Egy-két kalandosabb természetű harmincas még csinálta, de negyvenes-ötvenes már egyáltalán nem” (Szilvásvárad); „olyan 12 évesek voltunk először, az ezüstkárászokat fogtuk ekkor, a komával mentem ki

először” (Bácskertes). Négy interjúalany (Székelyvarság, Korond, Szentábrahám, Bácskertes) viszont beszámolt ezen túl fiatal felnőttkorukban is üzött eszköz nélküli pisztránghalászatról: „24 éves korom körül is még halásztam kézzel, amikor az asszonyt hordoztam erre, s arra” (Szentábrahám); „évtizedek múlva a fiammal este mi is elmentünk lámpákkal, néha kicsi hálóval” (Székelyvarság); „a Fenyőkúti patakban egyszer tizenkét darab nagy pisztrángot fogtam kézzel. Másfél-két óra alatt megvolt. Olyan 30 éves lehettem” (Korond); „katonaság környékén, 18-20 évesen még rendszeresen. Aztán a húszas éveim közepén voltam utoljára” (Bácskertes).

Az eszköz nélküli pisztránghalászat módszertani részletei

A pisztránghalászathoz köthetően három eszköz nélküli módszer került elő az interjúk során: a halak simogatása-tapogatása (5 alkalommal), a halak üzése (3), és a patak dugása (1). A simogatással kapcsolatban két altípust különítettek el a résztvevők: a halászat elején lévő szakaszt, mikor még nem kavarodott fel a víz, utána pedig a kövek felforgatásával járó szakaszt, mikor már a halásztevékenység következtében valamennyire felkavarodott a patak, és csökkent a halak láthatósága. „Egyszer a tiszta vízben megpróbálok forgatás nélkül” (Székelyvarság); „beteszed a patakba a kezedet, és mikor mindkét kezeden érzed a halat, húzod össze, mert gyorsan két kézre kell fogni” (Szentábrahám). A halászoknak elmondásuk alapján akkor volt a legnagyobb sikerük, ha hátulról és lassan simogatták végig a halat, utána a kopoltyújuknál fogva gyorsan megragadták, és kidobták őket a patakból. „Hátulról kell megfogni, mert ha szemből jön a halász, akkor elszalad a hal” (Korond); „ha túl gyorsan csinálsz, akkor indul el a hal, és nem látod, merre megy, mert zavaros lesz a víz” (Székelyvarság). A hal ilyenkor Ecsedi (1933) szerint gyanútlan, és valójában ez vezet el a sikerhez, a hal ugyanis „azt hiszi, hogy a víz simogatja és állja”. Számított ezenkívül természetesen a megfelelő patakszakasz, vagy esetenként egyéb, a terepadottságokat számba vevő halásztrükk is: „a tapasztaltabbak két helyen fogták: a fák tövében, gyökér alatt, meg a hidaknál, az átereszeknél. Kifigyelték, aztán megvárták, hogy a vízzel együtt az áteresznél a másik oldalon kijön a hal” (Szilvásvárad).

Mikor a halak az első próbálkozások után gyanút fogtak, és a kövek alatt kerestek menedéket, jött a kövek tematikus felfordításának szakasza. „Amikor ezután fogni akartál, akkor óvatosan a kő alá kellett nyúljál” (Székelyvarság); „fel kellett fordítani a köveket, és akkor ott voltak alatta a halak” (Korond). Az interjúalanyok simogatás esetén az első és második szakaszban is többnyire folyásiránynak ellentétesen halásztak: „amikor megijeszted a pisztrángot, ő nem használja ki a folyás erejét, hanem a folyásnak felfelé úszik, ezért folyásiránnyal ellentétesen kellett haladni” (Szilvásvárad); „ahulról felfele kell halászni, mert

a pizstráng mindig folyással felfelé van” (Korond), de egyikőjük elmondása szerint alkalmilag folyásirányban is tudott halat fogni: „a kő alá be kell nyúlni folyásirányban vagy folyásiránytól ellen, hát, ahogy sikerül” (Parajd).

A halak üzését (eleven cége) a források szerint többek összehangolt munkájával végezték. A módszerhez ekkor már nemcsak a kövek felforgatása, hanem akár a medence lerekesztése is hozzátartozott. A simogatás és az üzés között valahol félúton helyezkedik el, mikor egyetlen eszköz nélküli halász rekeszti le a patak egyik medencéjét, és üzi a halat: *„ki kell zavarni a kövek alól a halat, ha zárt medencében van” (Székelyvarság, lásd az 1. ábrán).* Az interjúk során három interjúalany számolt be arról, hogy a simogatáshoz hasonlóan utolsó emlékeik a halak összehangolt üzéséről gyermekkorukból származnak. *„Régen gyerekként többen mentünk, és bottal kergettük a halakat” (Parajd); „iskolások voltunk, és osztálytársakkal jöttünk, bele a patakba, és köveket fordítottunk fel. Aztán hol rák volt alatta, hol pizstráng. A pizstrángot, ha elúszott, üldöztük” (Székelyvarság); „csináltunk patakokban ilyen dugaljokat, gyeppelel, és akkor feltöltöttük egy méter magosba. A széljeikben voltak a kövek, gyökerek, és akkor ott alatta voltak a halak” (Korond); „gyerekkoromban a barátaimmal fogtuk kézzel halat. Ez az 1960-as évek végén, 70-es évek elején volt” (Szilvásvárad).* A simogatáshoz hasonlóan az üzést is alkalmanként este csinálták: *„amikor nappal voltunk, akkor mindig többen voltunk, egyik is próbálta forgatni, másik is próbálta, zavaros volt a víz, akkor sokszor nem jött össze, úgyhogy volt, hogy visszamentünk az este” (Székelyvarság).*

A patak vízének új mederbe irányításáról, a dugásról egyedül a korondi adatközlő számolt be: *„pizstrángot akkor fogtunk csak sokat, ha eldugtuk a patakat. Elirányítottuk a patakat egy másik helyre, és az eredeti oldalán a víz leapadt. Ott kellett tenni fenyőfákat felül is, alul is, hogy a pizstráng ne menjen el. A többi hal mind összegyűlt egy kis tóba, ahol a legalacsonyabb volt. Ott megmozgattuk a köveket, és olyan is volt, 200-300 hal összegyűlt így.”* Elmondása szerint kizárólag gyermekkorában ('70-es évek) dugták el a patakat, főleg a családtagjaival, de az iskolatársaival is: *„a nagybátyámék, mikor tízéves lehettem, csináltak egy ilyen. 2-300 méterben volt a víz átcsatolva, eldugták a patakat. És rengeteg sok ilyen kilós, félkilós pizstráng volt ott utána. Vederszámra szedtük a halat. ... volt olyan is, amikor vakációztunk, hogy a többi gyerekkel dugtuk el a patakat.”*

Az interjúalanyok elmondása szerint a különböző módszerekkel zsákmánytól függően legtöbbször néhány órát, de volt, hogy fél vagy egész napokat is kísérleteztek, elsősorban értelemszerűen a drasztikus élőhely-átalakítást igénylő patakdugásnál, mely egyben az összes módszer közül a legnagyobb zsákmánnyal kecsegtetett. A simogatás és a halak üzése esetében az interjúk alapján mindössze néhány hal lehetett egy-egy halászat eredménye; *„egy óra alatt két-három halnál*

többet nem nagyon fogtam, csak ha eldugtuk a patakot” (Korond); *„egy nap három-négy hal volt az átlagos*” (Szilvásvárad); *„három-négy halat fogtam, azzal jöttem haza*” (Szentábrahám); *„egy nap alatt ötöt-hatot tudtam fogni*” (Parajd). Az átlagos fogás fényében a rendkívüli (tíz-tizenkét hal körüli) fogást vélhetően egy életre megjegyezték az interjúalanyok (lásd a Korondi interjúalany esetében).

Néhány egyéb hal eszköz nélküli halászata, és az elfekvő halfogás

Az interjúk során a pizstrágon kívül érintettük egyéb halak eszköz nélküli fogásának lehetőségeit is (lásd 1. táblázat). A botos kölöntére *kopsa, kopsik* néven hivatkoztak a résztvevők: Neve Herman (1887) szerint *„a német Kopp, Koppen, Groppen származéka. Kopsa alakja ma is hallható Udvarhely megyében, noha igazi székely neve botos-kölönte*”. Az interjúalanyok Székelyvarságban és Korondon így nyilatkoztak róla: *„a pizstrágon kívül van még ez a kopsik. Úgy hívjuk még, hogy a békaféjű hal. Tízdekás, de nagyon édes a húsa. Olyan is volt, betettük a kezünket egy ilyen kivájt részbe, fél óra alatt 55 kopsikot fogtunk*” (Korond); *„[a kopsa] van átlagban a kövek alatt úgy, hogy felfordítod, és megáll. A pizstráng az nem áll meg. Ez a kopsa a sáros vízben még áll egy darabig. Lassú. Ha megijed, belebújik az iszapba. Meg tudtuk fogni ezt is kézzel, csak itthon nem örvendtek neki.*” (Székelyvarság). Korondon ezenkívül úgy tűnik, a patak eldugása nemcsak a pizstráng, hanem a *kopsik* zsákmányolása esetén is hasznos volt: *„ha eldugtuk a patakot, 150-200 kopsik is kijött egy óra alatt. Annyi volt a hal a nagy melegben, meg kevés kő, hogy a patakban voltak ilyen kis tavak, és annak partjára ki voltak jöve a halak. És mentünk és fogtuk őket.*”

Három nyugat-bácskai és egy drávaszögi résztvevő a Duna árterén végzett eszköz nélküli halászat részleteiről számolt be az interjúk során. Elmondásuk alapján elsősorban a folyó menti holtágakban, illetve az időszakos vízbőség esetén a stagnáló vizekben fogták a halakat. *„Inkább állóvizekben, holtágakban [halásztunk]. Aztán árterületeken mindenhol, mikor a Duna visszahúzódott a medribe. Mentünk lehalászni ezeket a megmaradt gödröket*” (Bácskertes). A tapasztalt halászok ezenkívül az élő folyón, illetve a környékbeli öntözőcsatornákon is tudtak eszköz nélkül halászni: *„egy barátom bement a négy méter mély vízbe is. Hogy hogy csinálta, nem tudjuk máig. De mindent felhozott. A pontyot, a süllőt a harsát, mindent*” (Bácskertes); *„volt egy ember a faluban, az az élő Dunán is lebukott, és onnan hozta fel a halakat. Harsát, mindent. Neki az édesapja is olyan volt. Mint a kormorán*” (Kiskőszeg). A merülés mellett ilyenkor a parton is halászhattak: *„a folyó partján is lehet fogni kézzel. A hal kimegy a nádasba, és ott el lehet vele bírni*” (Bácskertes); *„áprilisban, nagypéntek előtt jött rendre öregapám, hogy gyere, ilyenkor mentünk a holtágba. Én eveztem, ő a csónak elején ült, és ütögette a csónak oldalát. Amikor becsörgött a nád, akkor mentek*

ki a pontyok oda a mélyebb vízből. Ha megijed, ugyanis nem befelé szökik, hanem kifelé, a sekélybe. Addig húztam, amíg oda nem ért apám a csónak elején, hogy meg tudja fogni kézzel, akkor simogatta őket jobbra-balra, és megfogta a farkát, szemit, ahol érte, és tette be őket a ladikba” (Kisköszeg). A résztvevők összesen öt halfajt említettek az interjúk során (lásd 1. táblázat), de az egyik interjúalany szerint a felmenőik a maguk idejében nem válogattak, így az itt eszköz nélkül fogott halfajok száma valójában jóval több lehet: „a nagyszülők mindent fogtak még. Ponty, harcsa, süllő, ami jött” (Bácskertes). A hegyvidéki pisztránghalászattal ellentétben itt ráadásul a halász csak az ügyességére, a szemére szinte egyáltalán nem hagyatkozhatott: „ha merültél, csak lábbal tudtad a halakat kitapogatni” (Bácskertes); „zavaros, homályos a víz. Csak tapogatni tudtad. Lassan úsztál, fák mellett, gödrökben, bokrok mellett, akadókban” (Bácskertes). A pisztránghalászathoz hasonló volt viszont a Duna árterén lévő halbőség ellenére is a kíméletes hozzáállás: az interjúalanyok általában megálltak néhány halnál. „Három-négy darabot fogtunk, ami nekünk a táborba köllött, elég volt” (Bácskertes); „öregapám mindig csak hármat fogott” (Kisköszeg). Az egyik interjúalany ezenkívül beszámolt egy műtárgy segítségével történő halászat részleteiről: „a falu alatt megy egy kanális [Nagy-Bácska csatorna], és abban volt egy pumpa. És a pumpás, a gépész aki ott dolgozott, mindennap jött be a boltba hozzánk, és alkalmanként bejelentette, hogy gyerekek, lehúztam a vizet, mehettek, foghassátok a pontyokat. Ilyenkor maradt egy olyan jó 70-80 centi víz benne, a pontyok pedig általában a cölöpöknél voltak, ahol volt egy kis hely mellette, és oda behúzódtak. Amikor nem szívta le, akkor a víz olyan sebesen folyt, hogy majd elvitt bennünket, akkor nem tudtunk volna halászni” (Bácskertes).

Egy emelőhálós halász interjúalany Túrístvándiban számolt be a nyári melegben történő elfekvő halfogás egyes részleteiről: „Kubikgödrökben fogtam kézzel a halat. Lassan kellett menni, ne zavarodjon fel a víz, lássad a halat. Én főleg kárászt és csukát fogtam, de amúgy bármilyen halat foghattál, ami volt. Egyszer találtam egy nagyon jó helyet, tele volt kárással meg csukával, de nem volt nálam halászháló. Melegítőben voltam, hát annak a végét összekötöttem, és telepakoltam a mackóalsót hallal.” Az utóbbi, spontánnak tűnő, de vélhetően egyébként néha alkalmazott megoldás „legendaszinten” egy Bácskertesén készült interjú során is szóba került: „régén a magyar vitézek ketten meghúzták a gatyát, és gatyaszárba fogták a halat, ha akarták”.

Két esetben a sóvidéki résztvevők arról is beszámoltak, hogy az eszköz nélkül fogott halakat később használaton kívüli kutakban nevelték. „Kézzel fogtuk a patakából a halakat, utána betettük a testvérem kútjába, és ott nőttek fel” (Siklód); „olyat is csináltunk, hogy betettük a kis halat a kútba, és megvártuk, míg megnő.”

Ehhez olyan kút kellett, hogy legyen benne iható víz. Etetni nem etettük őket. Van, aki két-három évet is a kútban tartotta a halakat” (Parajd).

Az eszköz nélküli rákászat módszertani részletei

Eszköz nélkül rákászni az interjúalanyok elmondása és saját székelyvarsági megfigyeléseim szerint is sokkal könnyebb, mint halászni: *„a rák az lassú állat, az hamarabb gyűlik”* (Székelyvarság). A halászathoz hasonlóan a rákászatot is tavasszal kezdhették: *„főleg tavasszal csináltuk, május környékén”* (Siklód), de másképp egész szezonban volt erre is lehetőség, *„minden hónapban ott van, ha szereti a helyet”* (Parajd). Keresték kövek alatt (Székelyvarságban, Szentábrahám), de a patak lentebbi szakaszán, iszapos helyeken is: *„a part szélén van örökké, be kell nyúlni a mocsár alá érte”* (Parajd); *„kijött folyton a növényzet alól egy ilyen lapos homokos részre, a padmalyra”* (Túristvándi).

Az interjúalanyok elmondása szerint a halászathoz hasonlóan nappal és éjjel is lehetett rákászni. *„A feleségem az édesapjával járt rákászni. Volt a kijárós lámpa, aztán szedtek egy jó tízliteres vederral. Ez harmincöt esztendeje volt, és elmondása szerint legalább hetente egyszer mentek szezonban”* (Székelyvarság). Ennek kapcsán szóba került a zseblámpa elődje, a Herman (1887) által is említett világító: *„nagyapámék sokszor éjjel jártak rákászni. Volt olyan régen, hogy egy fáklyaszerűség végén volt egy kicsi rongy. Azt feltekerték, és akkor azzal mentek.”*

Hagyományos elkészítési módok

Az interjúalanyok elmondása szerint a pisztrángot többféleképpen el lehet készíteni. Sütötték különösebb előkészületek nélkül is *„csak só és bors, utána széken vagy a tűzhelyen megsüttük”* (Székelyvarság); *„ha felnyitottad, olyan piros-vörös húsa volt, nagyon könnyen megsült”* (Korond); *„volt, hogy a patak mellett, nyárson süttük meg a halat. Ugyanúgy befűszereztük, szereztünk szalonnát hozzá, és a szalonna zsírját nem a kenyérrre csepegtettük, hanem a halra”* (Szilvásvárad). A szentábrahámi interjúalany puliszkalisztes elkészítéséről számolt be: *„nálunk úgy mondják, hogy [a halat] puliszkalisztbe kell belémártani, és megsütni”. A hal legváltozatosabb elkészítési módjáról a szilvásváradai résztvevő számolt be: „sóval, borssal, paprikával, krumplival készítettük, ebből a paprika csak ilyen dizájn volt egyébként. Először befűszereztük, és hagytuk másfél-két órát állni. Odatettük a krumplit, és annyi időt hagytunk neki, hogy még egy fél óra legyen, mire átsül. Odatettük a pisztrángot, az negyven perc alatt simán megsült. Közben vagy vajjal locsolgattuk, kengettük, vagy tettünk rá szalonnát”. A korondi interjúalany a botos kölönte elkészítéséről így nyilatkozott: „úgy szoktuk, hogy előtte levágjuk a nagy fejét, utána egy kicsikét megfőzzük, akkor a hátgerinc kijött, és egy kis olajos tojásrántottát rá. Annál finomabb nincs a világon. Ha nagyon ropogósra süttük, akkor úgy egyben ettük meg a hátgerincével.”*

A rákot, úgy tűnik, kevésbé változatosan, és kevesebb fűszer vagy előkészület után készítették el: „*apámék idejében egyszerűen csak megsütötték*” (Túristvándi); „*az ollóját lecsaptuk, megsóztuk, és megfőztük*” (Siklód); „*meg kell sütni ropogósra az ollóját. Olyan, mint a tökmag*” (Parajd); „*meg kell sütni az egész rákot, és ki kell pattintani a húst az ollójából, de én a farkát is szeretem*” (Szentábrahám); „*meg kell [a rákot] herélni, van hátul a farkincájánál erről is kettő, arról is, és középen ki kell húzni. És akkor tettük csak úgy fűszerezés nélkül, natúran a szénre. Szép pirosra megsült, az ollóját és a farkát pedig megettük*” (Székelyvarság). Az interjúk alapján továbbá úgy tűnik, általánosságban kevesebben szerették a rákot, mint a pisztrángot: „*inkább a feleségem enné a rákot, van egy érdekes íze, de én azért nem ragaszkodom hozzá*” (Székelyvarság); „*ha több volt a rák, mint kell, ott maradtak végül az asztal végén, a halat meg mindet megcsinálták az asszonyok*” (Szentábrahám); „*ettünk rákot régen, de másoktól nem nagyon hallottam itt. Tárcsán megsütöttük. Iszapos volt az íze, nem egy nagy valami volt*” (Bácskertes).

A tevékenység megítélése régen és napjainkban

Az eszköz nélküli halászat különböző társadalmi csoportok életében betöltött szerepe világszerte egyes – évszázadok vagy akár évezredek óta. Míg a szegény ember számára sokszor a napi élelem egyetlen beszerzési módját jelenthette, és idősebb korában is rákényszerülhetett a tevékenységre, a tehetősebb réteg egy idő után, úgy tűnik, pusztán kalandvágyból, elsősorban gyermekként üzte. Gabriel és munkatársai (2008) ezt megerősítik összefoglaló tanulmányukban, miszerint a korai halászattal foglalkozó könyvek többnyire meglehetősen megvetően kommentálják az eszköz nélküli halászatot: „*ez a szegény köznép halászata, akik néha szeretnék hazavinni egy kis ételt*”, mely ráadásul egyszerű, de komoly lehetőséget ad a hallopásra is, melyet már évszázadokkal ezelőtt is szankcionáltak. Amennyiben a tevékenység az adott helyen nem volt tiltva, többnyire ennek ellenére is meglehetősen negatívan nyilatkoztak róla, melynek egyes részletei fennmaradtak a 20. század történeti publikációiban is. Ecsedi (1933) is említi, miszerint a haltaposás tiltott tevékenység: „*kegyetlen halászó mód: kitapossák a szegény halakat a vízből. ... ez a tiltott halászat sok helyen nagyban megy*”. Deseő (1901) szerint az összes módszer közül különösen a patakdugás etikátlan: „*Csak néhány ilyen tót paraszt s bármely patakából rövid időn kipusztul a pisztráng.*”

Az eszköz nélküli halászat természetvédelmi és kulturális vonatkozásai

Az interjúk alapján közvetetten úgy tűnik, a tevékenység hagyományos módon alkalmazva évszázadokon keresztül fenntartható volt, alkalmazása nem járt jelentős halállomány-csökkenéssel, vagy populációk kipusztulásával, illetve legtöbbször mentes volt a megszaladási jelenségektől, mely alól csak egyes módszerek alkalmazása (vö. patak dugása), vagy néhány eszköz nélküli halász

alkalmi mohó attitűdje jelentett kivételt. A résztvevők ennek megfelelően többnyire a saját konyhájukra szereztek élelmet, és mindezt leggyakrabban a patakkal való kíméletes bánásmód jegyében. Elmondásuk szerint a lakosság legnagyobb része esetében szintén nem volt cél a halakkal vagy a rákokkal történő kereskedés, egyszerűen csak ezzel a tevékenységgel szerettek volna egy-két különleges főételt biztosítani maguk, vagy a családjuk, barátaik számára. „*A pisztrángot nem adtuk senkinek. Néhányat kifogtunk és megsütöttük, ami elég volt vacsorára*” (Parajd); „*nem volt olyan, hogy ez volt valami eledel helyett. Egy héten egyszer, hobbiból, mert finom volt*” (Székelyvarság); „*nem adta el senki a halat, hanem hazavitték étkezési célokra. Ennek a pisztrángfogásnak gazdasági jelentősége nem volt. A gyerekek élvezték, és volt egy kis étel az asztalon, ha szerette a halat a család*” (Szilvásvárad); „*én még halat soha nem adtam el. Esetleg kaptam egy sört érte*” (Bácskertes); „*Nagypéntek előtt egy nappal, csütörtökön mindig megfogtunk párat, és volt hal. [Öregapám] soha nem adta el*” (Kiskőszeg). A közösség ereje is visszatartó erő lehetett a kilengések, megszaladások ellenében, mert általános rossz vélemény sújthatta a mohó vagy lusta halászokat: „*olyan nem volt, hogy zsákszámra vagy tonnaszámra fogjunk. Mert volt ott krumpli is meg bab is, nem csak hal. Nem akartuk mi elosztogatni se. Hát menjen oszt' fogjon magának*” (Bácskertes); „*egy tucat halat kivenni, az már egy gyalázása a pataknak. Néhány hal nekem elég volt, mert nem azért mentem, hogy kifosszam a patakot. Én azért mentem, hogy egy jó vacsorát egyek*” (Szentábrahám). Ezt megerősíti Ujváry (2002) is, aki szerint „*a zsákmányt senki sem vitte a piacra eladni, hanem az csak a saját vagy a közeli hozzátartozóinak konyhájára került*”. Voltak persze mindenhol a saját igényeken túlmutató kivételek, és nem csak a korondi interjúalany által alkalmazott invazív módszer, a patak dugás esetében: a kiskőszegi résztvevő elmondása alapján egyetlen alkalommal 17 süllőt fogott, az egyik bácskertes interjúalany egy-egy alkalommal 20-30 pontyot is fogott kézzel egy mesterségesen lepassztott műtárgynál, egy másik bácskertes interjúalany elmondása szerint pedig egy télen három napon keresztül összesen 150 kiló csukát fogott eszköz nélkül a Duna árterének egy leapadt öblében. A jelenséget persze nemcsak a mohóság uralhatta, hanem egyfajta versengés is lehetett a legjobb halászhelyekhez köthetően, erre utal a korondi interjúalany egy emléke: „*ezelőtt húsz esztendővel még volt, hogy sietni kellett, mert észrevettük, hogy lejöttek a hegyről az emberek, és azok is kézzel, a kövek alatt fogták a halakat. A tanyai lakosok. Ők is jöttek a halakkal együtt a nagyobb patakokra lejjebb*” (Korond). Ehhez részben kapcsolódhat, hogy a tevékenység legjobbjai, a legügyesebb halászokat és rákászokat megbecsülhette a közösség: egyrészt, mert többletfogás esetén nemcsak a családnak, hanem a falu egyéb lakóinak, idősebb tagjainak is juthatott ízlés szerint a fogásból, erre világít rá a korondi interjúalany egyik emléke: „*ezért a kis kopsikért járt aztán*

a faluban pénz. Az öreg néniknek-bácsiknak adtuk el, a kis hal volt ötven bani, a nagy hal volt egy lej. Eljött a szombat-vasárnap, addigra általában volt legalább 30-40 lejünk.” Másrészt úgy tűnik, egy kövér pisztrággal a halász akár mint udvarlási ajándékkal is előállhatott, halásztehetségével kérkedhetett, erre utal legalábbis a korondi, de a szentábrahádi résztvevő egy-egy emléke is: „volt, hogy a lányokkal együtt mentünk patakot dugni. Puszilóztunk, csókolóztunk, fogdostuk őket-e, mindent elköveztünk, de még nem volt szex. Közben persze fogtuk a halakat is” (Korond); „én is azért tudtam megnőszülni, mert jól tudtam halászni: a végén szinte összeverekedtek az asszonyok, hogy melyiket vegyem el, olyan jól halásztam” (Szentábrahám). A tevékenység egyes elemei tehát nem választhatók el az ember párkereső viselkedésétől, versengő magatartásától, de akár a haszonszerző tevékenységeitől sem, ezek pedig alkalmanként bizonyos kilengésekhez is vezethettek, melyek természetvédelmi szempontból bizonyos esetekben kedvezőtlennek tűnnek.

Mindezek alapján viszont úgy tűnik, az eszköz nélküli pisztrángfogáshoz kapcsolódó hagyományos ismeretek (a mérgező halászattal együtt) Magyarországról szinte nyom nélkül kikoptak, Szerbiában, Horvátországban és Romániában pedig ugyan még jelen vannak a tájban, de már régóta törvényileg szabályozottak. Romániában a vonatkozó törvényt többek között Deák (1987) is említi, miszerint „A horgászengedélyünkben is feltüntetett 12/1974. számú törvény és a 341/1975. számú minisztertanácsi határozat többek között tiltja az engedély nélküli, a védett vizekben történő horgászatot (100-500 lej között váltakozhat a pénzbírság összege), a kézzel történő pisztrángfogást, az éjjeli horgászatot, a méreten aluli halak kifogását (200-800 lej bírság), a villamos áramnak a vízbe vezetésével, robbantással, mérgező anyagoknak a vízbe szórásával, a víz elvezetésével halastavakból, a hálóval, varsával és más tiltott eszközzel történő halfogást (3 hónaptól 2 évig terjedhető szabadságvesztés a büntetés).” A tilalommal természetesen tisztában voltak a résztvevők is, néha kérdés nélkül, maguktól utaltak rá interjú közben: „kézzel ma már nem is szabad halászni” (Parajd); „már régen is tudtuk, hogy menekülni kell, ha jönnek az erdészek” (Székelyvarság); „tudtuk, hogy nem szabad, vagy engedélyköteles mint a horgászat” (Siklód); „ma már annyira védett a pisztráng, hogy börtönnel fenyeget, ha halásznak” (Korond); „három-négy éve már másik rendszer van, már nem engedik a halászatot. Állatorvosi engedélyek kellenének a telepítéshez, mindenhez” (Bácskertes); „nem is volt ez egyébként annyira elfogadott, mert aki halászattal foglalkozott, már akkor is, ha bement a faluba, és látta, hogy ott valaki kézzel sumákol a halakkal, az nem volt pirospon” (Szilvásvárad).

Az interjúk további tanulsága, hogy a résztvevők morális aggályaik mellett többször utaltak arra, miszerint a halászatra és rákászatra alkalmas patakok

helyenként jelentős minőségromlás mentek keresztül az elmúlt évtizedekben: „most pár éve is gondoltam, felmegyek, és halászok egyet. ... volt fentebb egy építkezés, és olyan sáros volt tőle a patak vize, nem tudtam halászni. Nem tudtam úgy menni, mint 10-12 éves koromban” (Korond); „ma már nem ugyanaz, mert kibetonozták a medret” (Szilvásvárad); „megszűnt folyni a Túr, teljesen fel van iszapolódva az egész. Gyerekkoromban itt még homokos volt minden part” (Túristvándi). Ennek megfelelően hasonló az interjúalanyok benyomása a patakban lévő rákok és halak számáról is: „itt évtizedekkel, vagy akár száz évvel ezelőtt rengeteg hal volt. Ha beleálltál a vízbe, felúszott a nadrágszáradban” (Bácskertes); „régén sokkal több volt a hal. Akkor még az Isten is a földön járt” (Bácskertes); „le van engedve minden, érezhetően kevesebb a hal meg a rák a vízben” (Parajd); „már szinte gyerekkoromban sem volt annyi rák a Túrban, hogy számottevő legyen élelmezési szempontból” (Túristvándi); „régén sokkal több volt a hal: volt, hogy olyan gyorsan jött a következő, a számba fogtam az éppen elfogott pisztrángot, és nyúltam a következőért” (Korond).

Az utolsó eszköz nélküli halászok és rákászok a Kárpát-medencében

A tendenciát, miszerint már egy-két évszázaddal ezelőtt is inkább a gyermekek, magasabb térszíneken élő, „hegyi” emberek, illetve általánosságban a szegényebb réteg elfoglaltsága lehetett az eszköz nélküli halászat és rákászat, megerősítették a résztvevők is, akik szinte kizárólag gyermekkorukban vagy fiatalfelnőtt-korukban gyakorolták az eszköz nélküli halászatot. Gunda (1966) szerint már több mint ötven évvel ezelőtt is hanyatlóban volt a tevékenység: „a mérgező és szigonyos halászatnak, illetve a kézzel való halfogásnak a gazdasági életben, a háztartási szükségletek kielégítése terén már a múlt század közepétől nem volt jelentősége, és az azt megelőző 30-40 esztendőben sem játszottak lényeges szerepet ezek a halfogási módok. Schmidl A. A. napi hetven pisztrángot fogó gyerekének nincs utódja. A mérgező halászatról néhány öreg tud, akik fiatalkorukban még más eszközökkel is halásztak.”

Az interjúalanyok egy része a családtagjaitól, illetve iskola- és kortársaitól leste el a tevékenység fortélyait (családtagok és iskolatársak: Székelyvarság, Korond; csak iskolatársak: Parajd, Szilvásvárad), de volt, aki saját maga kísérletezte ki, hogyan lehet hatékony az eszköz nélküli halászat, ilyen volt a szentábrahámi interjúalany: „nem foglalkoztak ezzel a nagyszülők, én saját magam szerettem”. Ugyan a Vajdaság és a Drávaszög meglátogatott részein (Bácskertes és Kisköszeg) a résztvevők több ízben is említették az eszköz nélküli halászatot mint családjukkal közösen végzett tevékenységet („a komámnak a szüleivel, meg a komámékkal gyakoroltam régén”; „öregapám, ő tudta kézzel megfogni a halakat”), habár az interjúk tanúsága szerint többnyire a család életében ez már

nem volt egy kiemelkedően gyakori tevékenység, a szokás funkciójának pedig nem volt nagy jelentősége a család életében. Ezek az interjúrészletek összhangban vannak a feldolgozott néprajzi irodalom tanulmányaiban leírtakkal, miszerint a tevékenység szociális szerepe folyamatosan változhatott az elmúlt 100-200 (-300) évben, és az elmúlt évszázadokban (néhány eszközt igénylő halászati módszerrel párhuzamosan) fokozatosan veszítette el eredeti, sokszor családdal közösen végzett élelemszerző jelentőségét, és alakult át egyfajta rekreációs tevékenységgé, akár több ember részvételével, akár egyedül végezte az adott halász.

Mindezek mellett természetesen az életmódváltás (a természeti erőforrásoktól való közvetlen függés csökkenése), illetve az élővilághoz kapcsolódó kulturális attitűdök megváltozása sem múlt el a tájban nyomtalanul, és az interjúalanyok megítélése a témát illetően minden rákász- és halászsikerük ellenére már gyermekkoruk, fiatalfelnőtt-koruk óta is változott, sőt, már többnyire nem tartják jelentősnek sem a rákászatot, sem a halászatot a tájban. *„Mára sajnálom azt a kicsi élőlényt. Megölni [a rákot] azért, hogy két falat húshoz jusson az ember”* (Székelyvarság); *„már nem annyira megy ez, mint ezelőtt negyven évvel”* (Korond); *„most már lejárt ennek az ideje. Nem vagyok már mellette ennek a halászásnak”* (Székelyvarság). Hozzá kell ugyanakkor azt is tenni, a székelyvarsági interjúalany emlékei szerint édesapja már gyermekkorában is időrablásnak tartotta a halászatot: *„volt úgy is, hogy édesapám lejött, és mi iskola után ott halásztunk a patakban. Akkor édesapám fogott egy vesszőt, és ki merre tudott futni. Hamarabb hazasegített minket”* (Székelyvarság). Mindezek ellenére úgy tűnik, a természetet és vizeket jól ismerő személy számára a módszer némi kitartással Kárpát-medence-szerte máig begyakorolható, amely minden régi tiltás és életmódbeli változás ellenére is él a tájban.

Összegzés

Az eszköz nélkül végzett élelemgyűjtő és rekreációs tevékenységek közé tartozik világszerte a pusztá kézzel végzett halászat és rákászat is, amelyhez köthető hagyományos ismeretek egy része a világ néhány pontján túlélte a modernizációt is. Hagyományosan ide tartozott a Kárpát-medence is, ahol néhány egyszerű módszerrel számos halfajt gyűjtöttek évszázadokon keresztül, elsősorban kiegészítő élelemszerző tevékenységként. Miután egy alkalommal véletlenül szemtanúja voltam Erdélyben az eszköz nélküli pisztránghalászatnak, feltételeztem, hogy a Kárpát-medencében még vannak olyan tájak, ahol a tevékenység gyakorlóit be tudnánk számolni motiváló tényezőikről, a különböző módszerek részleteiről, valamint a tevékenységek természetvédelmi és kulturális vonatkozásairól.

2022 és 2023 között végzett munkám során Románia mellett Magyarországon, Szerbiában és Horvátországban találtam olyan személyeket, akik beszélgetést tudtak fenntartani a témában, és az interjúk során több különböző almodszerről is be tudtak számolni. A beszámolók szerint a tevékenységeket legtöbbször kalandvágyból, és többnyire gyermekként gyakorolták, elsősorban az eszköz nélküli halászatot, és csak másodsorban, vagy egyáltalán nem a rákászatot. Az interjúalanyok elmondása szerint ilyenkor legtöbbször néhány órát, de volt, hogy fél vagy egész napokat is kísérleteztek valamelyik módszerrel, általában tavasztól ősziig. Az interjúk tanúsága alapján a tevékenység jobbra fenntartható gyakorlattal rendelkezik, és nem veszélyezteti nagymértékben az érintett élőlényeket: a résztvevők ennek megfelelően többnyire a saját konyhájukra szereztek élelmet, és mindezt leggyakrabban a patakkal való kíméletes bánásmód jegyében. Mindezek alapján a természetet és vizeket jól ismerő személy számára a módszer némi kitartással Kárpát-medence-szerte máig elsajátítható; utolsó tudásmorzsaí minden régi tiltás és életmódbeli változás ellenére is élnek a tájban.

Köszönetnyilvánítás – Köszönöm ifj. Pál Mártonnak, hogy 2011. 08. 26-án elvitt minket Székelyvarságban rákászni és halászni, és ezzel jelen tanulmány elkészülését lehetővé tette. Köszönöm Szűcs Mónikának az aznapi terepi segítségét. Köszönöm a 2022-ben és 2023-ban készült interjúk kapcsán összes interjúalanyunk, hogy segítségükkel többet tudhattam meg erről a különleges témáról. Köszönöm Löki Sándornak a sóvidéki interjúk, Posgay Titanillának pedig a sóvidéki, vajdasági és drávaszögi interjúk elkészítésében nyújtott segítségét. Köszönöm Fekete Juditnak a Székelyvarságban készült fényképeken szereplő rák azonosítását. Készült az NKFIH OTKA PD 138715 számú pályázat támogatásával.

Deklaráció – A terepmunka során az adatgyűjtés módszerei követték a Nemzetközi Etnobiológiai Társaság etikai kódexének (ISE Code of Ethics) irányelveit, az Európai Unió általános adatvédelmi rendeletét (GDPR), valamint igyekeztem tiszteletben tartani a helyi hagyományokat. Az interjúk előtt a résztvevők szóbeli beleegyezését kértem az interjú elkészítéséhez és rögzítéséhez egyaránt, valamint tájékoztattam őket arról, hogy az elhangzottakból tudományos publikáció készül. Etikai bizottság engedélyére jelen kutatás kivitelezéséhez nem volt szükség.

Irodalomjegyzék

- Antipa, G. (1916): *Pescăria și pescuitul în România. (A halászság és a halászat Romániában.)* Librăria Socec & Comp., C. Sfetea, Pavel Suru, București, 794 p.
- Bell, L. A., Fa'anunu, U., Koloa, T. (1994): *Fisheries resources profiles: Kingdom of Tonga.* Honiara, Solomon Islands. Pacific Islands Forum Fisheries Agency (FFA) Report 94/05, 197 p.
- Berkes, F. (2017): *Sacred Ecology.* Routledge, London, 368 p.
- Best, E. (1977): *Fishing Methods and Devices of the Maori.* Government Printer, Wellington, 230 p.

- Deák L. (1987): A jog eszközével. *A Hét*. 23(18): 9.
- Deseő B. (1901): Változások a halfaunában Kassa vidékén. *Halászat* 3: 18–20.
- Ecsedi I. (1933): Rákászat. In: *Népies halászat a Közép-Tiszán és a tiszántúli kisvizeken. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 29., pp. 125–293.
- Gabriel, O., Lange, K., Dahm, E., Wendt, T. (eds.) (2008): *Von Brandt's fish catching methods of the world*. John Wiley & Sons, 536 p.
- Gunda B. (1966): A mérgező és szigonyos halászat Erdély nyugati hegyvidékén. In: Gunda B.: *Etnographia Carpathica*. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 345–352.
- Gunda B. (1979): Ismertetések: Lehtonen, Juhani U. E.: Kansanomainen ravustus ja rapujen hyväksikäyttö Suomessa (Népi rákfogás és rákászat Finnországban). Kansatieteellinen Arkisto, Bd. 27. Helsinki, 1975. *Etnographia* 90(3): 439.
- Gönczi F. (1911): Halászás, rákászás és csikászás Göcsej s Hetésben. *Néprajzi Értesítő* 12: 54–59.
- Györffy I. (1934): Mérgező halászat. In: Györffy I., Viski K.: *A magyarság tárgyi néprajza* 2. köt.: *Gazdálkodás*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Haller A. (1934): Rákászat. *Pesti Hírlap Vasárnapja* 56: 1–25.
- Havas S. (1861): Vadászrajzok III. *Vadász és Versenylap* 5: 69–75.
- Herman O. (1887): *A magyar halászat könyve*. Természettudományi Társulat, Budapest, 860 p.
- Jankó J. (1902): *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. Magyar Földrajzi Társaság Balaton-Bizottsága, Budapest, 428 p.
- Kászoni Z. (2008): Áprily Lajos pisztrángos vizein. *Magyar Horgász* 62(5): 78–80.
- Lábad K. (1987): Rák az asztalon. In: Lábad K.: *Kopácsi vízi élet*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, pp. 82–83.
- Moldován G. (1895): A mőczokról. In: Moldován G.: *A románság. Politikai, történelmi, néprajzi és nyelvészeti közlemények* 2. – *Történelmi, nép- és földrajzi könyvtár*. Pleitz F. P., Nagybecskerek, pp. 3–73.
- Moszyński, K. (1929): *Kultura ludowa Slowian. (A szlávok népi kultúrája.)* I. Polska Adaemja Umiejetnosci, Kraków, 140 p.
- Newing, H. (2010). *Conducting research in conservation: social science methods and practice*. Routledge, 400 p.
- Ortutay Gy. (szerk.) (1979): *Magyar néprajzi lexikon I–V*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 691 p.
- Rádai Ö. (1961): Emberek és tájak Vietnamban. *Élet és Tudomány* 16: 27–53.
- Schmidl, A. A. (1863): *Das Bihar-Gebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen. (A Bihar-hegység Magyarország és Erdély határán.)* Hansebooks, Wien, 450 p.
- Szilágyi M. (1981): Egy „elemi ismeret” aktualizálásai: halfogás kézzel. *Etnographia* 92: 334–349.
- Sztripszky H. (1902): Adatok Erdély őshalászatához. *Néprajzi Értesítő* 3(9): 157–178.
- Udvari I., Viga Gy. (1999): A néprajzos Sztripszky Hádor. *Néprajzi Értesítő* 81: 147–174.
- Ujváry Z. (2002): Hal és vadhús a táplálkozásban. In: Ujváry Z.: *Gömöri magyar néphagyományok*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, pp. 911–912.

Memories and remaining practitioners of gearless fishing and crab collecting in some regions of the Carpathian Basin

Viktor Löki

Wetland Ecology Research Group, Institute of Aquatic Ecology, HUN-REN Centre for Ecological Research, Bem tér 18/C, H-4026 Debrecen, Hungary

E-mail: loki.viktor@ecolres.hu

Some segments of the traditional ecological knowledge associated with gearless fishing and crabbing for both subsistence and recreational purposes have survived in some parts of the world to the present day. Since in ethnographic literature, the phenomenon has been documented for centuries in the Carpathian Basin, and since the traditional lifestyle comprising this activity persisted in the region until the late 1970s or 1980s, I assumed that even today there are people who were actively involved in these activities, or who are even still able to fish without any gear. In my work, I have thus assumed that some of the traditional knowledge associated with these activities has survived modernisation, and I wanted to find at least a few more people who used to practise or still practises fishing and crabbing without gear in our region, while I was also curious to find out more about the some methodology and cultural background of this activity. In August 2022, I contacted 32 people in the Sóvidék region of Transylvania with the intention of interviewing them on the subject. Between August and December 2022, I continued this with online enquiries in Hungary, focusing on the North Hungarian Mountains and the Upper Tisza region, where I also sought people familiar with the subject, while in August 2023, I supplemented my research in the Western Bačka region of Vojvodina, Serbia, and in the eastern part of Baranja region, Croatia. I found a total of sixteen people who could maintain a conversation on the topic, of whom I was able to conduct recorded interviews with eleven. My interviewees reported on four of the five traditional gearless fishing methods. A total of eight species or taxa suitable for gearless fishing were mentioned during the interviews, and my interviewees were also able to provide information on the methodology of the activity. According to the interviews, the activity is a culturally regulated and sustainable practice that has not and does not result in significant fish or crab declines or population extinctions, with the exception of the use of few invasive methods or the occasional greedy attitude of a few gearless fishers. In summary, it seems that some elements of the traditional ecological knowledge associated with gearless fishing still lives on in the landscape today, despite all the old and new prohibitions and lifestyle changes.

Keywords: Baranja, ethnobiology, fishing, traditional ecological knowledge, Transylvania, Vojvodina